

KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISH SOHASIDA JAMOATCHILIK NAZORATINI KUCHAYTIRISH DAVR TALABI

Ризаев Худойназар Амирулло ўғли

*ТДЮУ Ихтисослаштирилган филиали Жиноят-хуқуқий фанлар
кафедраси ўқитувчиси,
E-mail: xudoynazarrizayev@mail.ru*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada korrupsiyaning vujudga kelish sabablari, jamiyat rivojlanishiga ta'siri va uning oqibatlari hamda unga qarshi kurashishning ustuvor huquqiy asoslari haqida so'z yuritilgan.*

Shuningdek, respublikamizda korrupsiyaga qarshi kurash sohasida amalga oshirilgan ishlar, ushbu sohadagi davlatimiz siyosati hamda korrupsiyaga qarshi kurash sohadagi yurtimiz qonunchiligi va xalqaro qonun hujjatlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: *jamiyat, korrupsiya, korrupsiyaga qarshi kurashish, konvensiya, normativ-huquqiy hujjatlar, jamoatchilik nazorati, fuqarolik jamiyati institutlari.*

Barchamizga ma'lumki, korrupsiya jamiyatni rivojlanishiga qarshi qaratilgan harakat sifatida har qanday jamiyat va davlatda ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni keltirib chiqaradi hamda ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni chuqurlashtirishga sabab bo'ladigan omil sifatida baholanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning 2020-yil 24-yanvar kuni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga qilgan Murojaatnomasida “Jamiyatimizda korrupsiya illati o'zining turli ko'rinishlari bilan taraqqiyotimizga g'ov bo'lmoqda. Bu yovuz baloning oldini olmasak, haqiqiy ishbilarmonlik va investitsiya muhitini yaratib bo'lmaydi, umuman, jamiyatning birorta tarmog'i rivojlanmaydi” deb ta'kidlagani mamlakatimizda korrupsion holatlar va ularni yuzaga keltiruvchi omillarning yil sayin o'sib borayotganidan dalolat beradi.

Korrupsiya iqtisodiyot rivoji, chinakam qulay tadbirkorlik va investitsiya muhiti uchun yeng asosiy to'siqlardan biridir. Tahlillarga ko'ra, bu illat jahon iqtisodiyotiga har yili o'rtacha 2,6 trillion dollar zarar keltiradi [1].

Shuning uchun mamlakatimizda ham korrupsiyaning oldini olish va unga qarshi kurashish, davlat va jamiyat qurilishining barcha sohalarida korrupsion omillarga chek qo'yishga qaratilgan keng islohotlar amalga oshirilmoqda.

Dunyodagi korrupsiya darajasini o'rganuvchi Transparency International xalqaro tashkiloti indeksida O'zbekiston oxirgi 4 yilda yuqoriga ko'tarilgan bo'lsa-da, sohadagi muammolar bartaraf etilgani yo'q [2].

Tashkilotning “Korrupsiyani qabul qilish” indeksida 2020-yilda O'zbekiston 2019 yildagiga nisbatan 7 pog'ona yuqorilab, indeks bahosida qatorasiga 4 yil davomida barqaror o'sishga yerishdi [3].

Bundan tashqari, Jahon odil sudlov loyihasining Huquq ustuvorligi indeksidagi “Korrupsiyadan holilik” indikatorida O'zbekiston 2019-yilda 0,38 ball bilan 95-o'rinni yegallagan bo'lsa, 2020 yil bo'yicha 128 davlat orasida 0,40 ball bilan 89-o'rinni yegallab, 6 pog'onaga ko'tarilganligi malakatimizda korrupsiyaga qarshi tizimli olib borilayotgan islohotlarning samarasidir [4].

Jamoatchilik orasida o'tkazilgan so'rovnomaga ko'ra, yurtdoshlarimizning fikricha, sog'liqni saqlash, ta'lim, bank, bojxona, sud, prokuratura, ichki ishlar, kommunal xizmat sohalarida, shuningdek, fuqarolarni ishga qabul qilishda korrupsiya keng tarqalgan.

Xususan tahlillar asosida misol qilib aytadigan bo'lsak, birgina sog'liqni saqlash tizimidagi xarajatlarning 25-30 foizi samarasiz sarflanmoqda. Ko'plab sohalarda davlat xaridlarini amalga oshirish tizimi ochiq va shaffof yemas.

Ko'pchilik ekspertlar tomonidan jamiyatda korrupsiya murakkab ijtimoiy hodisa sifatida namoyon bo'lib, unga qarshi kurashish uchun alohida choralarni qo'llash samarali hisoblanmasligi qayd etilgan. Korrupsiyaga qarshi kurashishga qaratilgan faoliyat kompleks-majmuaviy tarzda muntazam ravishda izchil amalga oshirilishi yaxshi natija berishi mumkinligi ta'kidlanadi.

Ushbu sohada amalga oshiriladigan ishlar normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqish va uni hayotga tadbqiq etib ijrosini ta'minlash orqali izchillikda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq.

Bu borada dastavval korrupsiyaga qarshi kurashishning ustuvor huquqiy asoslari qator xalqaro huquqiy normalarga murojaat qilishimiz va ushbu normalardagi asosiy tamoyillarni mamlakatimiz qonunchiligida ham aks ettirishimiz maqsadga muvofiq. Ushbu hujjatlar qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin:

- 2003-yil 31-oktabrda qabul qilingan BMTning Korrupsiyaga qarshi Konvensiyasi;

- 2000-yil 15-noyabrda qabul qilingan BMTning Transmilliy uyushgan jinoyatchilikka qarshi Konvensiyasi;

- 1999-yil 27-yanvardagi Yevropa Kengashining “Korrupsiya uchun jinoiy javobgarlik to'g'risida”gi Konvensiyasi;

– 1999-yil 4-noyabrdagi “Korrupsiya uchun fuqarolik huquqiy javobgarlik to’g’risida”gi Konvensiyalari va boshqalar.

Alohida ta’kidlashimiz mumkinki, O’zbekiston yuqorida ta’kidlangan xalqaro normalardan 2008-yil 7-iyuldagi O’RQ-158-sonli qonuni bilan Birlashgan Millatlar Tashkilotining Korrupsiyaga qarshi konvensiyasiga, shuningdek, 2010-yilda Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti doirasida qabul qilingan Korrupsiyaga qarshi kurash bo’yicha Istanbul Harakat rejasini ratifikatsiya qilgan.

Korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida tashkiliy choralarni ilmiy va amaliy jihatdan asoslangan holda tashkil etish, ilmiy tadqiqotlar o’tkazish va bu sohada xalqaro hamkorlikni izchil yo’lga qo’yish sohada katta o’zgarishlarni amalga oshirishga yordam beradi va korrupsiyaga qarshi kurashishda samarali yordam beradi.

Korrupsiyaning rivojlanishi har qanday davlatning ichki va tashqi siyosatiga salbiy ta’sir ko’rsatadi, natijada jamiyat a’zolarini mazkur davlatning organlariga bo’lgan ishonchiga putur yetkazishga olib keladi.

Mamlakatimizda so’nggi yillarda korrupsiyaga qarshi kurashish, davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida korrupsiya omillarini keltirib chiqarayotgan tizimli muammolarni bartaraf etishga qaratilgan qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi.

O’zbekistonda jamiyat va davlat hayotining barcha sohalarida fuqarolar, jamiyat va davlatning o’zaro yaqin hamkorligini o’rnatishda, fuqarolik jamiyati institutlarining roli va ahamiyatini, ijtimoiy faolligini oshirishda “Siyosiy partiyalar to’g’risida”, “Ijtimoiy sherikchilik”, “Jamoatchilik nazorati”, “Nodavlat notijorat tashkilotlari” hamda “Nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyati kafolatlari to’g’risida”gi qonunlar muhim ahamiyatga ega.

Asosiy o’zgarishlardan biri O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-iyundagi PF-6013-sonli “O’zbekiston Respublikasida Korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish bo’yicha qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida”gi Farmoni qabul qilingani bo’lib, mazkur Farmon asosida korrupsiyaning oldini olish va unga qarshi kurashish sohasidagi davlat siyosatini, shuningdek, korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarning tizimli sabab va shart-sharoitlarini bartaraf etish hamda korrupsiyaga qarshi kurashish choralarining samaradorligini oshirishga qaratilgan davlat va boshqa dasturlarni shakllantirish va amalga oshirish maqsadida Korrupsiyaga qarshi kurash Agentligi tashkil etildi.

Agentlikning tashkil etilishi davlat organlari zimmasidagi vazifa va funksiyalarni bajarishda yuzaga keladigan korrupsiyaga oid xavf-xatarlarni baholash tizimini takomillashtirish hamda davlat xizmatiga halollik

standartlarini joriy etish bo'yicha katta qadam tashlanganidan dalolat beradi.

Har bir davlat korrupsiyaga qarshi kurashish faoliyatining maqsadi va ob'ekti sifatida alohida olingan korrupsionerga emas, balki ushbu xatti-harakatlarni amalga oshirishga sharoit yaratib beruvchi holatlarni bartaraf qilish va ularni oldini olish choralari namoyon bo'ladi. Shundan kelib chiqib korrupsiyaga qarshi kurashish ishlarini tashkil etishda aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish, jamiyat a'zolari bo'lgan fuqarolarimiz ongida korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni muntazam ravishda shakllantirish bilan birga har bir sohada korrupsiyaga qarshi kurashishga doir normativ-huquqiy hujjatlarini zamon talablari darajasida takomillashtirib borish, ushbu qonun hujjatlaridan kelib chiqib davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida korrupsiyaning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish va hayotga izchil tadbir qilish va ijrosini ta'minlash zarur. Shu bilan birga ushbu islohotlarning samarali natijasini ta'minlash uchun korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarni o'z vaqtida aniqlash, ularga barham berish va oqibatlarini keng jamoatchilikka tushuntirish, korrupsiyaga imkon bergan sabablar va shart-sharoitlarni bartaraf etish borasidagi faoliyatni ta'minlashga fuqarolik jamiyati institutlarini ham keng jalb etish maqsadga muvofiq.

2017 yil 3 yanvardagi O'zbekiston Respublikasining “Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida”gi qonunining kuchga kiritilishi fuqarolik jamiyati institutlarining korrupsiyaga qarshi kurash sohasidagi faoliyatining yangi bosqichini boshlab berishga xizmat qiladi.

Ushbu qonunning 14-moddasida fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolarning korrupsiyaga qarshi kurashishda ishtirok etishi belgilangan bo'lib, unga muvofiq, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolar:

- korrupsiyaga qarshi kurashish sohasidagi davlat dasturlarini va boshqa dasturlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirishda ishtirok etishi;
- aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishda, jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirishda ishtirok etishi;
- korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risidagi qonun hujjatlarining ijro etilishi ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirishi;
- korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risidagi qonun hujjatlarini takomillashtirish yuzasidan takliflar kiritishi;
- korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida davlat organlari va boshqa tashkilotlar bilan hamkorlik qilishi mumkin [5].

Fuqarolarning oʻzini oʻzi boshqarish organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolar qonun hujjatlariga muvofiq boshqa tadbirlarda ham ishtirok etishi mumkin.

Nodavlat notijorat tashkilotlari ushbu moddada nazarda tutilgan tadbirlarni amalga oshirish maqsadida Idoralararo komissiya va hududiy idoralararo komissiyalar faoliyatida, shuningdek davlat organlari huzuridagi ishchi guruhlar, komissiyalar va jamoat-maslahat organlari faoliyatida qonun hujjatlarida belgilangan tartibda ishtirok etadi.

Soha mutaxassislarining fikricha, qaysi sohada korrupsiyaga qarshi kurashish chora-tadbirlari tizimli ravishda yoʻlga qoʻyilmagan boʻlsa, ushbu soha rivojlanmayotganligini koʻrish mumkin. Shuning uchun ham Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan korrupsiya illati yillar davomida tomir otganligi toʻgʻrisida oʻzining chiqish va maʼruzalarida korrupsiyaga qarshi kurashish jamiyat va davlat oldida turgan dolzarb masala ekanligini takror-takror qayd etib kelmoqda. Davlatimiz rahbari oʻzining saylov oldi maʼruzalaridan birida ushbu muammoga alohida eʼtibor qaratib, “bugungi kundagi yana bir ustuvor vazifamiz – mamlakatimiz rivojiga toʻsiq boʻlayotgan yovuz illat, yaʼni korrupsiya va uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurashish, huquqbuzarlikni oldini olish masalalarini samarali hal etishdan iborat” deb taʼkidlagan edi.

Albatta, bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan davrda jamiyatda korrupsiyaga qarshi kurashish va eng muhimi korrupsiyaning oldini olish ishlarini tashkil etishga qaratilgan mazkur maqsadlarni roʻyobga chiqarish, korrupsiyaga qarshi kurashish ishlarining samaradorligini oshirish, fuqarolik jamiyati institutlari sifatida fuqarolarni oʻzini-oʻzi boshqarish organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari bilan davlat idoralari oʻrtasida hamkorlikni zamon talablari darajasida tashkil etish, huquqiy targʻibot samaradorligiga erishish, jamiyat aʼzolarining huquqiy bilim va saviyalarini yanada oshirishni yoʻlga qoʻyish orqali korrupsiyani oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlarni ijrosini taʼminlashda yaxshi natijalarga erishish mumkin.

Rivojlangan davlatlarning ijtimoiy, iqtisodiy va huquqiy rivojlanishlaridan bizga maʼlumki, davlat organlari faoliyati ustidan samarali jamoatchilik nazoratini oʻrnatish korrupsion holatlarni keltirib chiqaruvchi vaziyatlarni oldini olishga xizmat qiladi [6]. Shundan kelib chiqib korrupsiyaga qarshi kurashishda davlat organlari bilan nodavlat notijorat tashkilotlari hamda fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari oʻrtasidagi ijtimoiy sheriklikni oʻziga xos jihatlari va bu sohaning tashkiliy-amaliy xususiyatlari ijtimoiy sheriklik shartnomasida aniq belgilab qoʻyilishi

korruptsiyaga qarshi kurashish ishlarini samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shuni ham alohida ta'kidlash lozimki, aholiga davlat xizmatlari ko'rsatish tizimi tubdan isloh qilinib, 150 dan ortiq turdagi davlat xizmatlari [7] aholiga qulay, markazlashgan hamda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali ko'rsatilmoqda. Ushbu jarayonda inson omilini kamaytirib, davlat xizmatchisi va fuqaro o'rtasidagi to'g'ridan to'g'ri munosabatning bartaraf yetilishi hamda axborot texnologiyalarining keng qo'llanilishi, shubhasiz, korrupsiyaviy omillarni sezilarli darajada kamaytirdi.

O'zbekiston Respublikasining "Jamoatchilik nazorati to'g'risida"gi Qonunining qabul qilinishi va mazkur qonunda fuqarolik jamiyati institutlari jamoatchilik nazoratining asosiy sub'ektlarining biri sifatida belgilanishi o'z navbatida fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatini tubdan takomillashtirish asosida rivojlantirish va ularning jamiyatdagi rolini oshirish vazifasini qo'ydi.

Bizning fikrimizcha, har bir davlat organi huzurida tashkil etilgan korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha jamoatchilik kengashi faoliyatlarini yanada yuksaltirish uchun mazkur jamoatchilik kengashi faoliyatiga o'sha hududdagi blogerlarni, OAV vakillarini, a'zoliciga esa nodavlat notijorat tashkilotlari faollarini ham kiritish orqali har bir sohada korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risidagi qonun hujjatlarining ijrosi ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish yaxshi natija berishi mumkin.

Har bir davlat organi huzurida korrupsiyaga qarshi kurashish chora-tadbirlarini ishlab chiqish va hayotga tadbqiq qilishda fuqarolik jamiyati institutlari bilan tizimli hamkorlikni yo'lga qo'yish, kadrlarni tanlash, ayniqsa, rahbar xodimlarni tayinlashda korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risidagi qonun hujjatlari bo'yicha bilim darajasini o'rganishni joriy qilish, shuningdek xodimlarni tanlov jarayoni orqali amalga oshirish tizimini barcha davlat idoralari uchun majburiyligini ta'minlash va bu jarayonni doimiy onlayn tizimda jamoatchilik tomonidan kuzatib borish imkoniyatini yaratish, shuningdek tanlov jarayoniga imkon boricha hududiy OAV vakillarini, Jamoatchilik vakillarini va Fuqarolik jamiyati instituti faollarini jalb etilishini ta'minlash va tanlovdan o'tgan xodim faoliyatini samaradorligini muntazam jamoatchilik nazoratini tashkil etish, bunda fuqarolik jamiyati institutlarining rolini oshirish korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida yangi qadam bo'ladi. Buning uchun ushbu jarayonni normativ-huquqiy hujjatlar orqali tartibga solish va ijrosini ta'minlash lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. <https://www.uzavtoyul.uz>
2. <http://www.ombudsman.uz>
3. <https://anticorruption.uz>
4. <http://www.ombudsman.uz>
5. <https://lex.uz/docs/3088008>
6. <https://stat.uz/uz/>
7. Convention on combating bribery of foreign public officials in International business transactions. © OECD 2011. url:http://www.oecd.org/daf/anti-bribery/convcombatbribery_eng.pdf
8. Жалилов, Н. 2022. Ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси институтининг назарий асослари. Жамият ва инновациялар . 3, 4/S (May 2022), 397–403. DOI:<https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss4/S-pp397-403>.
9. Жалилов, Н. 2022. Профилактика инспектори маъмурий иш юритиш фаолиятининг ўзига хос хусусиятлари. Жамият ва инновациялар . 2, 12/S (Feb. 2022), 348–352. DOI:<https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss12/S-pp348-352>.